

DOI 10.15407/sociology2020.01.086
УДК 316.334.2:316.334.55-051](477.7)

АРТУР ФЕСЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (54000 Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10)

ARTHUR FESENKO,

Candidate of Sciences in History, Senior Lecturer at the Sociology Department of Petro Mohyla Black Sea National University (10, 68 Desantnykiv Str., Mykolaiv, 54000)

arthurfesenko@rambler.ru
<https://orcid.org/0000-0001-5359-1586>

ЛАРИСА БРОННІКОВА,

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили (54000 Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10)

LARYSA BRONNIKOVA,

Candidate of Sciences in Philosophy, Senior Lecturer at the Sociology Department of Petro Mohyla Black Sea National University (10, 68 Desantnykiv Str., Mykolaiv, 54000)

larisa19631601@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7706-4163>

ВІКТОРІЯ ЧОРНА,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили (54000 Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10)

VICTORIA CHORNA,

Candidate of Sciences in Sociology, Senior Lecturer at the Sociology Department of Petro Mohyla Black Sea National University (10, 68 Desantnykiv Str., Mykolaiv, 54000)

chornav2008@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6205-7163>

БОГДАН БОНДАРЕЦЬ,

викладач кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили (54000 Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10)

Цитування: Фесенко, А., Броннікова, Л., Чорна, В., Бондарець, Б. (2020). Демоекономічна ситуація на Півдні України крізь призму самооцінок та настроїв мешканців обласних центрів. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, № 1, сс. 86–107.

BOGDAN BONDARETS,

Lecturer at the Sociology Department of Petro Mohyla Black Sea National University (10, 68 Desantnykiv Str., Mykolaiv, 54000)

bogdan.bondarets@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2454-9247>

Демоекономічна ситуація на Півдні України крізь призму самооцінок та настроїв мешканців обласних центрів

Постановка проблеми та її актуальність

Масові опитування останніх років, зокрема моніторингові, здійснювані провідними вітчизняними соціологічними установами, засвідчують значну поширеність економічного неблагополуччя серед українського населення, що виявляється в критичному ставленні до власного рівня життя, фінансових можливостей своїх сімей, в остраху перед перспективою подальшого зростання цін і тарифів та ймовірністю “раптового збідніння” через якісь форсмажорні обставини в родині чи в державі.

Так, за результатами квартального вибіркового опитування членів домогосподарств щодо оцінки доходів своїх домогосподарств, здійсненого у січні 2019 року та оприлюднених у збірці Державної служби статистики України, у 2018-му лише 8,7% заявили, що їхніх доходів достатньо як для поточного споживання, так і для здійснення заощаджень. Натомість майже половині домогосподарств (46,7%) доходів вистачало лише на поточне споживання без здійснення заощаджень, а 40,2% респондентів визнали, що постійно відмовляють собі й у найнеобхіднішому, окрім харчування [Самооцінка, 2019: с. 10].

За даними цього ж опитування третина респондентів (32,6%) відчували тривогу з приводу того, що впродовж наступних 12 місяців економічне становище їхніх домогосподарств ще погіршиться. До того ж сумарно понад 40% респондентів, оцінюючи економічні перспективи України на наступні 12 місяців, визначили їх у категоріях “несприятливі” та “несприятливі, але не в усьому” [Самооцінка, 2019: с. 10, 15].

Провідні соціологи України (зокрема, М.Шульга у книзі “Збій соціальної матриці”, опублікованій нещодавно Інститутом соціології НАН України), кваліфікують стан свідомості, породжений несприятливим економічним становищем та зумовленим цим відчуттям власного самообмеження як кризовий і відзначають, що “суспільна свідомість пронизана занепокоєнням, тривогою, безнадійністю, незадоволеністю” і що “типовими є настрої песимізму, безвиході, що пов’язані з крахом надій, сподівань, задумів, планів” [Шульга, 2018: с. 204]. Ще раніше І.Попова так само робила наголос на тому, що кризова свідомість “характеризується такими ознаками, як не-

спокій, тривожність, страх, аномія, невпевненість у завтрашньому дні, явно і неявно виражене песимістичне сприйняття дійсності” [Попова, 1999: с. 10].

На цьому тлі має місце незадоволеність власним життям та станом справ у країні загалом, про що свідчать дані соціологічних опитувань останніх років, згідно з якими “сьогодні найбільшими подразниками, які можуть сприяти виникненню масових протестів, стали, насамперед, питання матеріального добробуту, конкретизовані у побоюваннях стрімкого погіршення рівня життя (68,7%), проблемах зі сплатою комунальних послуг за новими тарифами (42,9%), невивлаті зарплат, пенсій (25,9%) та знеціненні гривні (20,2%)” [Балакірєва, Дмитрук, 2016: с. 118]. Звідси маємо поширення зовнішньоміграційних настроїв населення, різноманітних практик від’їзду за кордон. Так, в Україні за останні часи відбувся справжній сплеск як “заробітчанства”, так і повноцінної еміграції, а серед молодих українців неабиякої популярності набуває ще й “освітня міграція”, зорієнтована на навчання в іноземних вишах, і знову-таки — з перспективою вибудувувати власний життєвий шлях за межами батьківщини.

Як зазначають фахівці, зокрема Е.Лібанова, головною складовою зовнішніх міграцій у сучасному світі є переселення саме через економічні чинники, причому “головну роль відіграє співвідношення якості життя в країнах (регіонах, поселеннях) походження (проживання) і країнах (регіонах, поселеннях) спрямування”, внаслідок чого “масовий міграційний потік завжди рухається від країни (регіону, поселення) з нижчою якістю життя туди, де якість життя вища”. Що ж стосується українців, то вони “прагнуть не тільки вищих заробітків (хоча цей чинник є найважливішим), а і спокійного, стабільного життя у місцях, де безпечно середовище, доступна якісна медицина, гарні дороги і транспорт, чисті вулиці й подвір’я” [Українське суспільство, 2018: с. 9].

Саме про це йдеться у Національній доповіді “Українське суспільство: міграційний вимір” Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, розробленій під керівництвом Е.Лібанової, де відзначено, що реалізовані й потенційні еміграційні настанови є віддзеркаленням певних настроїв:

- низької оцінки власного життя й поточної ситуації в країні за відсутності віри у швидкі зміни, що приведуть до бажаних результатів (53,5% тих, хто має намір виїхати з України, переконані, що ніякого покращення не буде, і тільки 16,0% вірять, що все налагодиться);
- поганих перспектив для себе, родини та нащадків в Україні;
- стійкого переконання у вищій якості життя в інших країнах/регіонах та впевненості у наявності попиту на робочу силу мігрантів та можливості здобуття професійної освіти у країнах призначення;
- впевненості у своїх можливостях інтегруватися у нове суспільство (знайти роботу, житло, вивчити мову, пристосуватися до способу життя тощо), зокрема через наявність міжтериторіальних зв’язків і досвід родинної, сусідської та обцинної міграції;
- поширення в суспільстві настанов на еміграцію (стаціонарну, трудову, освітню) — формування своєї моди на еміграцію, особливо серед освічених верств населення;

— перетворення в уяві значної частини українців міграції на ефективний соціальний ліфт, який дає змогу істотно підняти свій матеріальний та соціальний статус [Українське суспільство, 2018: с. 10].

Отже, сама ідея від'їзду провокується життєвим дискомфортом, невлаштованістю життя; задумки про еміграцію стають “психологічною реакцією на безвихідь, на втрату життєвої перспективи” [Шульга, 2011: с. 378].

Про поширеність зовнішньоміграційних (у тому числі й еміграційних) настроїв серед українців свідчать дані моніторингових опитувань, здійснюваних Інститутом соціології НАН України впродовж останніх років та проаналізованих у статті Т.Добрової “Бідність працюючого населення як індикатор соціально-економічного становища суспільства” [Доброва, 2018]. Так, у 2014 році 15% опитаних мешканців України серйозно замислювалися над еміграцією, а у 2016-му — 21%; плани поїхати за кордон на тимчасові заробітки у 2014 році мали 7%, а у 2016-му — 11%; при цьому частка тих, хто мав досвід роботи за кордоном, зросла за вказані два роки із 17% до 20%. Як головну причину своєї закордонної міграції 84% опитаних “заробітчан” відзначали низький рівень заробітної плати в Україні: середній місячний зарібок одного трудового мігранта (на момент проведення опитування) становив 722 дол., що у 3,5 раза перевищувало середню зарплату в Україні — 203 дол. [Доброва, 2018: с. 691–692].

За даними ще одного з останніх опитувань, здійсненого соціологічною групою “Рейтинг”, залишити Україну прагнуть 27% респондентів, причому більшість із них — це українці віком від 18 до 25 років (52%), з вищою освітою (34%) та забезпечені (36%), а поміж представників бідних верств населення хочуть жити за кордоном 22% [Поїхати чи залишитися, s.a.].

Усі ці показники доводять нагальність окресленої проблематики для сучасної України та симптомізують, поряд з іншим, негативні зсуви у масовій свідомості українців, — адже поширеність песимістичних та “валізних” настроїв, особливо у молодіжному середовищі та серед освічених людей працездатного й репродуктивного віку, слід вважати серйозним викликом, що стоїть на заваді курсу України на побудову модерного суспільства європейського зразка.

Огляд останніх досліджень і публікацій

Моніторингові дослідження рівня життя та міграційної активності населення України впродовж останніх десятиліть здійснюються під егідою таких вагомих наукових установ України, як Інститут соціології НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, Київський міжнародний інститут соціології та ін., співробітники яких регулярно знайомлять наукову спільноту та широку громадськість з важливими результатами відповідних опитувань та інших досліджень.

Професійно вивчають проблему добробуту та бідності українських домогосподарств, у тому числі крізь призму економічного самопочуття, такі українські вчені, як Е.Лібанова, Л.Черенько, О.Макарова, О.Балакірева, Д.Дмитрук, О.Палій, Ю.Саєнко, В.Буткалюк та ін.

Міграційна активність та міграційні настрої / наміри українців є предметом наукових досліджень Е.Лібанової, І.Прибиткової, О.Малиновської, О.Позняка, У.Садової, Д.Мельничука тощо. Натомість значно менше окреслену проблематику досліджують на регіональному емпіричному матеріалі.

Зважаючи на характерні для України регіональні відмінності, важливо з'ясувати актуальні настрої мешканців окремих регіонів України, зокрема й Південного з його демографічною, етнічною, соціально-економічною та історичною специфікою.

Вважаємо, що важливим науково-практичним завданням, з огляду на регіональні відмінності сучасної України, є відстежування динаміки відповідних настроїв на рівні місцевих адміністративно-територіальних одиниць та географічних регіонів, зокрема: фіксація почуттів демоекономічної безпеки/небезпеки місцевих мешканців та її проєкції на найближче майбутнє, постановка питання про зв'язок між падінням рівня життя та протестними настроями з одного боку, та (е)міграційними настроями — з іншого.

Наприклад, за результатами дослідження 2016 року, викладеними О.Балакіревою та Д.Дмитруком, “найтривожніше, з огляду на стрімке погіршення рівня життя (основна причина протестів), почуваються мешканці Центрального, Західного та Східного регіонів” [Балакірева, Дмитрук, 2016: с. 118]. Водночас специфіка відповідної ситуації у Південному регіоні ані в цій публікації, ані в інших аналогічних розвідках не аналізується як самостійний предмет.

Мета пропонованої розвідки — виклад результатів анкетного опитування мешканців трьох обласних центрів Півдня України (Одеси, Миколаєва та Херсона), присвяченого самооцінкам респондентів щодо рівня економічного благополуччя власних сімей (домогосподарств) та економічного становища / перспектив України, з одного боку, а також еміграційних настроїв респондентів (міркувань про можливий виїзд за межі України на постійне місце проживання) — з іншого.

Така постановка питання дає змогу, по-перше, робити висновки про рівень задоволеності/незадоволеності місцевого населення стосовно соціально-економічної ситуації у країні, що відбивається на добробуті й життєвих планах людей; по-друге, схарактеризувати рівень життя й міграційну мобільність у регіоні й оцінювати ситуацію в ньому у категоріях соціальної безпеки.

Результати дослідження

Анкетне опитування було проведено восени 2018 року колективом кафедри соціології Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв) та Миколаївського центру соціологічних досліджень у співпраці із соціологічною громадськістю м. Одеси та м. Херсона (І.Мейжис, О.Лісеєнко, В.Коробов, М.Гоманюк та ін.) та під егідою Південноукраїнського відділення Соціологічної асоціації України. Таке дослідження за колективної участі соціологів Півдня України здійснено вперше.

Респондентами були мешканці обласних центрів Півдня України ($N = 801$: м. Одеса — 425 осіб, м. Миколаїв — 218 осіб, м. Херсон — 158 осіб; дані

щодо складу постійного населення міста, зокрема відсоткового розподілу за районами проживання, було визначено за інформацією офіційного сайта Центральної виборчої комісії, щодо статево-вікової структури — на підставі даних офіційного сайта Державного комітету статистики; вибірка репрезентувала доросле населення вказаних міст за соціально-демографічними ознаками та за місцем проживання; похибка не перевищує 3,5%). Опитування проведено з використанням формалізованого інтерв'ю (face to face) за стандартизованою анкетною.

Дослідження виконано в рамках науково-дослідницького проекту “Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України” (науковий керівник проекту — І.Мейжис, часові рамки — 2017–2019 роки).

Одразу зазначимо, що Південний регіон України нині об'єднує Одеську, Миколаївську та Херсонську області; в економічному плані — в межах Причорноморського економічного району, одного з восьми економічних районів України, які виділяє Державна служба статистики України. У загальнонаціональному поділі праці Південний регіон вирізняється наявністю розвинених ще за радянських часів галузей машинобудування (зокрема, суднобудування та виробництва сільгосптехніки), харчової промисловості, а також сільського господарства та рекреаційного комплексу.

Однак у зв'язку із деіндустріалізаційними процесами пострадянської доби, перманентними економічними кризами та відсутністю дієвих проєктів та стратегій реіндустріалізації, модернізації або структурної перебудови економічний, насамперед промисловий, потенціал Південного регіону перебуває у стані руйнування. Все це не може не впливати на рівень життя його мешканців (насамперед більш залежних від індустріальної складової економіки мешканців Херсона та Миколаєва; меншою мірою — мешканців Одеси, адже одесити традиційно мають більше альтернативних джерел заробітку та інших доходів), на демографічну структуру регіону та міграційні потоки на його теренах, а також на масові настрої, що їх можна зафіксувати за допомогою інструментарію соціологічних досліджень.

Отже, результати опитування мешканців обласних центрів Південного регіону передусім свідчать, що респонденти доволі критично оцінюють економічне становище та фінансові можливості власних домогосподарств, демонструючи стриманий оптимізм (за принципом “гірше не буде”) стосовно власних життєвих перспектив на найближчий рік і негативно оцінюють загальну соціально-економічну ситуацію в Україні та самий характер подальшого розвитку її.

Зокрема, майже третина респондентів оцінює економічний стан власної сім'ї як “поганий” та “дуже поганий”, а понад половину — як “задовільний”; тоді як позитивні самооцінки сумарно ледь перевищують 15%. У віковому співвідношенні найбільш критичними виявляються самооцінки респондентів старших вікових категорій (50–59 років та 60+): тут сумарні негативні оцінки “поганий” та “дуже поганий” коливаються навколо позначки 40%, причому як “дуже поганий” оцінюють свій стан 8% респондентів, чий вік перевищує 60 років; рівень самооцінок “хороший” демонструє спадну

вікову динаміку — від 24,8% у респондентів віком 18–29 років до 4,3% у віковій групі 60+; нарешті, жоден респондент найстаршої вікової групи (60+) не оцінив економічне становище своєї родини як “дуже хороше”. Віковий розподіл відповідей щодо самооцінки економічного становища власних сімей (домогосподарств) респондентів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Оцінки економічного стану власної родини (віковий розподіл)

Вік респондентів, роки	Як би Ви оцінили економічне становище своєї родини (домогосподарства)?				
	Дуже погане	Погане	Задовільне	Хороше	Дуже хороше
18–29	3,4%	14,1%	57,0%	24,8%	0,7%
30–39	2,3%	18,7%	57,9%	18,1%	2,9%
40–49	3,8%	29,9%	52,9%	12,7%	0,6%
50–59	2,9%	36,5%	46,0%	17,7%	2,9%
60+	8,0%	36,9%	50,8%	4,3%	0,0%
Загалом	4,2%	27,3%	53,1%	14,0%	1,4%

У розрізі конкретних міст найкритичніше оцінюють економічне становище власних родин мешканці Херсона, де найменша порівняно з двома іншими містами кількість респондентів (8,3%) оцінили це становище як “добре”, натомість найбільша кількість обрали варіанти “погане” (32,5%) та “задовільне” (58,6%). Такі результати є доволі передбачуваними з огляду на те, що рівень життя мешканців Херсона традиційно є нижчим, ніж в одеситів чи миколаївців (регіональний розподіл відповідей подано у таблиці 2).

Таблиця 2

Розподіл оцінок економічного становища власної родини (домогосподарства) (по окремих містах та регіону в цілому)

Варіанти відповіді	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Дуже погане	3,3%	6,0%	0,6%	4,2%
Погане	27,7%	25,3%	32,5%	27,3%
Задовільне	56,3%	49,4%	58,6%	53,1%
Хороше	12,2%	16,9%	8,3%	14,0%
Дуже хороше	1,9%	3,7%	2,5%	1,4%

Аналогічна картина спостерігається і в рамках аналізу тих відповідей респондентів, що ілюструють фінансовий потенціал їхніх родин — у плані можливостей здійснювати витрати на придбання матеріальних благ та робити заощадження.

Тут найбільше опитаних (42,1%) обрали серед запропонованих варіантів відповіді “Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко”, тоді як 13,6% — ще більш категоричний варіант “Нам вистачає грошей тільки на

їжу”. У сукупності це становить більш як половину респондентів; при цьому середній варіант “Нам вистачає грошей на їжу, одяг, і ми можемо дещо відкласти” обрали лише третина (33,6%) опитаних, ще 9,2% відповіли, що можуть дозволити собі купувати деякі коштовні речі, й лише 1,5% дозволяють собі будь-які витрати (варіант відповіді “Ми можемо дозволити собі все, що хочемо”).

Віковий же розподіл відповідей респондентів на розглядуване запитання виявляє, насамперед, що лише серед респондентів вікової групи 18–29 років варіант відповіді “Нам вистачає грошей на їжу, одяг, і ми можемо дещо відкласти” обрали більш як половина (55,7%), тоді як у всіх інших вікових категоріях перевагу віддавали позиції “Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко”: вікова група 30–39 років – 38%, 40–49 років – 45,2%, 50–59 років та 60+ – близько половини опитаних (51,8% та 49,2% відповідно). Понад те, у двох останніх вікових групах досить вагомими є показники вибору варіанта відповіді “Нам вистачає грошей тільки на їжу” (16,1% та 30%), і жоден респондент віком 60 років і більше не зазначив, мовляв, “ми можемо дозволити собі все, що хочемо”, а це є очевидним свідченням бідності старшого покоління мешканців регіону (див. табл. 3).

Таблиця 3

Оцінки фінансових можливостей власної сім’ї (віковий розподіл)

Вік респондентів, роки	Яке із тверджень найточніше відповідає фінансовому становищу Вашої сім’ї?				
	Ми можемо дозволити собі все, що хочемо	Ми можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі	Нам вистачає грошей на їжу, одяг, і ми можемо дещо відкласти	Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко	Нам вистачає грошей тільки на їжу
18–29	2,7%	12,1%	55,7%	25,5%	4,0%
30–39	2,9%	12,3%	41,5%	38,0%	5,3%
40–49	0,6%	11,5%	33,1%	45,2%	9,6%
50–59	1,5%	6,6%	24,1%	51,8%	16,1%
60+	0,0%	4,3%	16,0%	49,2%	30,5%
Загалом	1,5%	9,2%	33,6%	42,1%	13,6%

У розрізі міст, як і в разі попереднього запитання, найбільш критичні самооцінки спостерігаються серед мешканців менш заможного Херсона, де варіанти відповідей, що засвідчують обмежені можливості родин щодо сімейних витрат, обрано переважною більшістю (80,9%) респондентів (див. табл. 4).

Вважаємо, що одержані результати опитування дають змогу оцінити матеріальний стан мешканців обласних центрів регіону (більшою чи меншою мірою) у термінах дискурсу бідності з використанням категорій “суб’єктивна бідність”, “відносна бідність” та “депривація”.

Таблиця 4

**Розподіл оцінок фінансових можливостей власної сім'ї
(по окремих містах та регіону в цілому)**

Варіанти відповіді	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Ми можемо дозволити собі все, що хочемо	1,4%	1,9%	0,6%	1,5%
Ми можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі	11,3%	9,0%	7,0%	9,2%
Нам вистачає грошей на їжу, одяг, і ми можемо дещо відкласти	40,4%	38,3%	11,5%	33,6%
Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко	40,4%	37,4%	57,3%	42,1%
Нам вистачає грошей тільки на їжу	6,6%	13,5%	23,6%	13,6%

У світових стандартах оцінювання рівня життя населення ще від кінця XIX століття є норматив, за яким бідними вважають ті сім'ї (домогосподарства), які витрачають не менш як 60% свого сукупного місячного доходу на "базові потреби" (продукти харчування, оплата житла й комунальних послуг, проїзд, одяг). Традиційна для XX століття концепція "відносної бідності" побудована на тому базовому постулаті, що бідність — "це неможливість через брак ресурсів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період"; людина вважає себе чи інших бідними, якщо неможливо досягти середніх стандартів життя, характерних для даного суспільства. Нарешті, в межах найбільш сучасної "деприваційної" концепції "бідність оцінюється не за ресурсами, які є у тієї чи іншої родини, а за умовами життя — на основі переліку благ, яких позбавлені бідняки". На думку експерта Національного інституту стратегічних досліджень Т.Черненко, чинниками, що відділяють справді бідні верстви населення від заможніших, в наш час слід вважати доступ до здорового способу життя, якісного харчування, якісного (а не гарантованого державою безкоштовного) медичного обслуговування, якісної освіти, нормальних побутових умов, а також доступ до роботи, що відповідає освітній кваліфікації людини [Бідність в Україні, s.a.].

Тому вельми показовими є отримані результати презентованого опитування (так само, як і зазначених вище загальноукраїнських досліджень, зокрема щорічного опитування домогосподарств з боку Державної служби статистики України), які засвідчили, що понад половину респондентів (55,7%) визнають, що їхніх сукупних сімейних доходів вистачає лише на найнеобхідніші витрати, а робити "деякі заощадження" можуть тільки 33,6%.

Як зауважують з цього приводу О.Балакірева та Д.Дмитрук, аналізуючи результати комплексного соціологічного дослідження 2016 року, "питання падіння рівня життя є чинником негативної консолідації населення країни

не тільки на регіональному, а й на міжпоколінному рівні: сьогодні всі, без винятку, основні вікові когорти вважають саме цю проблему найактуальнішою та принциповою” [Балакірева, Дмитрук, 2016: с. 119].

У плані прогнозування респондентами перспектив життя своєї родини на найближчий рік результати опитування засвідчили сукупну перевагу двох умовно оптимістичних сценаріїв щодо становища, що або стане “дещо кращим” (28,3%), або “Залишиться таким само, як і зараз” (44,9%), що в підсумку становить трохи більш як дві третини відповідей респондентів.

Відзначимо, що схожі результати було отримано і на загальноукраїнському рівні в межах згаданого вище опитування домогосподарств, проведеного Державною службою статистики України, згідно з яким трохи більше за половину респондентів очікували, що воно “залишиться без змін”, третина очікували “погіршення”, і лише 11,2% розраховували на покращення [Самооцінка, 2019: с. 10].

Утім, можна побачити також, що “відверті оптимісти” (котрі обрали варіанти “набагато кращим” та “дещо кращим”) становлять 22,2% проти 38,2% “відвертих песимістів” (котрі обрали варіант “набагато гірше” або “дещо гірше”). У віковому розподілі спостерігаємо, що в усіх вікових категоріях переважає середній варіант прогнозу “такий само, як і зараз” (від 38,5% до 45,6%); більш оптимістичне бачення має місце серед молоді (варіанти “набагато краще” та “дещо краще” набирають приблизно по 20%) та респондентів середнього віку, поміж яких оптимістичні настрої виявилися поширеними найбільше (майже 30%). Натомість песимістичні настрої більш притаманні респондентам двох старших вікових категорій, де варіанти “дещо гірше” та “набагато гірше” набирають сумарно 40,1% та 46,0% відповідно (див. табл. 5).

Таблиця 5

Прогнозування перспектив життя своєї сім’ї на найближчий рік (віковий розподіл)

Вік респондентів, роки	Як Ви вважаєте, через рік Ваша сім’я житиме краще чи гірше, ніж зараз?				
	Набагато краще	Дещо краще	Так само, як і зараз	Дещо гірше	Набагато гірше
18–29	3,4%	20,1%	45,6%	22,1%	8,7%
30–39	2,3%	18,1%	44,4%	24,0%	11,1%
40–49	5,1%	24,2%	33,1%	23,6%	14,0%
50–59	5,1%	19,0%	35,8%	25,5%	14,6%
60+	2,1%	13,4%	38,5%	31,0%	15,0%
Загалом	3,5%	18,7%	39,6%	25,5%	12,7%

В оцінках життєвих перспектив спостерігаємо певні розбіжності між містами: зокрема, мешканці Херсона демонструють значно більш песимістичні настрої, ніж ті, що зафіксовано в цілому по регіону, а мешканці більш заможної Одеси — переважно оптимістичні. Це вочевидь корелює з відповідями на попередні запитання (див. табл. 6).

Таблиця 6

**Прогнозування перспектив життя своєї сім'ї на найближчий рік
(розподіл по окремих містах та регіону в цілому)**

Варіанти відповіді	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Буде набагато краще	5,6%	11,4%	2,5%	8,1%
Буде дещо краще	27,2%	29,9%	25,5%	28,3%
Буде так само, як зараз	54,0%	46,6%	28,0%	44,9%
Буде дещо гірше	12,7%	9,7%	30,6%	14,6%
Буде набагато гірше	0,5%	2,3%	13,4%	4,0%

Значно більше песимістичними виглядають оцінки загального економічного становища України, перспектив його зміни в найближчий рік, а також загального характеру (напряму) розвитку справ у державі. Зокрема, результати опитування продемонстрували, що в оцінках респондентів щодо поточного економічного становища України суттєво переважають негативні варіанти “погане” та “дуже погане” (82,1% по регіону). Натомість позитивні оцінки поділяють лише 3,5% респондентів, а позитивні та нейтральні варіанти сумарно не набирають і 20%. Віковий розподіл засвідчує відсутність суттєвих розбіжностей у цих оцінках між різними віковими групами респондентів; навіть серед молодих респондентів (перших двох вікових категорій) негативні оцінки досягають близько двох третин серед усіх відповідей (розподіл оцінок див. у табл. 7).

Таблиця 7

Оцінки економічного становища України (віковий розподіл)

Вік респондентів, роки	Як би Ви оцінили економічне становище України?				
	Дуже погане	Погане	Задовільне	Хороше	Дуже хороше
18–29	29,5%	48,3%	17,4%	3,4%	1,3%
30–39	37,5%	44,4%	14,0%	5,3%	0,6%
40–49	42,0%	39,5%	15,9%	2,5%	0,0%
50–59	38,7%	44,5%	13,9%	2,2%	0,7%
60+	46,5%	40,6%	11,2%	1,6%	0,0%
Загалом	38,8%	43,3%	14,4%	3,0%	0,5%

У розрізі міст найбільш негативні оцінки демонструють херсонці (89,2%) та миколаївці (86,4%), при цьому частка оцінок економічного становища “хороше” не перевищила 2,5%, а варіант “дуже хороше” взагалі не обрав жоден респондент з Херсона чи з Миколаєва (відповідний розподіл оцінок наведено в табл. 8).

У контексті прогнозування респондентами найближчих перспектив життя в Україні та її економічного становища, як і у випадку із баченням

перспектив життя власної сім'ї на найближчий рік, фіксуємо обережний оптимізм. Найбільший відсоток відповідей респондентів тут припадає на варіант “Залишитися таким самим, як і зараз” (39,6% по регіону). Однак власне негативні прогнози сумарно перевищують позитивні (38,2% проти 22,2%).

Таблиця 8

**Розподіл оцінок економічного становища України
(по окремих містах та регіону в цілому)**

Варіанти відповіді	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Дуже погане	36,2%	42,9%	31,2%	38,8%
Погане	50,2%	34,6%	58,0%	43,3%
Задовільне	11,7%	17,9%	8,3%	14,4%
Хороше	1,9%	3,7%	2,5%	3,0%
Дуже хороше	0,0%	0,9%	0,0%	0,5%

Порівнюючи ці результати з результатами щодо економічних очікувань, відображеними в аналізованому вище опитуванні Державної служби статистики України, бачимо певні паралелі, адже обережно оптимістичний варіант щодо розвитку економіки України на найближчі 12 місяців із формулюванням “без будь-яких відчутних змін” підтримали 38% опитуваних, проте негативний прогноз (“несприятливі” та “несприятливі, але не в усьому”) набрав сумарно 41,4% [Самооцінка, 2019: с. 15].

Щодо вікового розподілу оцінок радикальних відмінностей між респондентами, що належать до різних вікових категорій, не зафіксували; однак у віковій групі 60+ частка песимістів (відповіді “Буде дещо гіршим” та “Буде набагато гіршим”) є більшою порівняно з іншими на 5–15% (віковий розподіл бачення респондентами життя в Україні на найближчий рік у плані його поліпшення або погіршення наведено в табл. 9).

Таблиця 9

**Оцінка перспектив життя в Україні на найближчий рік
(віковий розподіл)**

Вік респондентів, років	Якщо говорити про Україну в цілому, через рік життя стане кращим чи гіршим, ніж зараз?				
	Буде набагато кращим	Буде дещо кращим	Залишиться таким само, як і зараз	Буде дещо гіршим	Буде набагато гіршим
18–29	3,4%	20,1%	45,6%	22,1%	8,7%
30–39	2,3%	18,1%	44,4%	24,0%	11,1%
40–49	5,1%	24,2%	33,1%	23,6%	14,0%
50–59	5,1%	19,0%	35,8%	25,5%	14,6%
60+	2,1%	13,4%	38,5%	31,0%	15,0%
Загалом	3,5%	18,7%	39,6%	25,5%	12,7%

Серед мешканців різних міст регіону більш песимістично налаштованими, як і в разі попереднього запитання, виявилися мешканці Херсона. Так, варіанти “дещо гірше” та “набагато гірше” підтримали більш як 43% херсонців порівняно із 35,7% одеситів та 39,4% миколаївців. Варіанти “дещо краще” і “набагато краще” поміж одеситів та миколаївців обирали 26,4% та 30% відповідно порівняно із 21,6% поміж херсонців.

Відносно більше респондентів з Одеси та Миколаєва висловили надію на те, що найближчим роком життя в Україні не зміниться (відповідь “Залишиться таким самим, як і зараз”), що можна трактувати як обережний оптимізм у тому сенсі, що “гірше не стане, принаймні, поки що”: цей варіант обрали більше жителів зазначених міст порівняно із сукупно позитивними та негативними прогнозами. А ось поміж херсонців цей умовно оптимістичний прогноз сукупно обирали менше, ніж сукупно негативний, — 35,7% проти 43,3%. Тут знову-таки, дається взнаки нижчий порівняно з одеситами та миколаївцями рівень життя в Херсоні (регіональний розподіл оцінок подано у табл. 10).

Таблиця 10

**Розподіл оцінок перспектив життя в Україні на найближчий рік
(по окремих містах та регіону в цілому)**

Варіанти відповідей	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
Буде набагато кращим	3,3%	5,8%	0,6%	3,5%
Буде дещо кращим	27,7%	20,6%	21,0%	18,7%
Залишиться таким самим, як і зараз	46,0%	37,8%	35,7%	39,6%
Буде дещо гіршим	28,6%	22,5%	29,3%	25,5%
Буде набагато гіршим	10,8%	13,2%	14,0%	12,7%

Нарешті, найбільш разючим критицизмом стосовно ситуації, що склалася в Україні за останні роки, відзначилися відповіді на запитання, в якому респондентам пропонували оцінити правильність/неправильність “напряму руху справ в Україні”.

Тут у сукупності по регіону дві третини респондентів (73%) обрали варіант “у неправильному напрямі”, тоді як протилежну альтернативу обрали як оцінку ситуації лише 9,5% (причому в Херсоні та в Миколаєві ще менше — по 7%). Ще майже п’ята частка (17,5%) респондентів не змогли визначитися з відповіддю, що теж не можна кваліфікувати як позитивну оцінку.

Слід, однак, наголосити, що опитування, підсумки якого тут презентовано, проведено восени 2018 року, тобто за кілька місяців до останніх президентських та парламентських виборів, результати яких здійняли неабияку хвилю сподівань мешканців України на зміну ситуації в країні на краще з приходом нової “владної команди” (відповідний розподіл відповідей наведено в табл. 11).

Таблиця 11

**Розподіл оцінок напрямку руху справ в Україні
(по окремих містах та регіону в цілому)**

Варіанти відповідей	Миколаїв	Одеса	Херсон	Середні показники по регіону
У правильному напрямі	7,0%	11,6%	7,0%	9,5%
У неправильному напрямі	74,2%	70,1%	79,6%	73,0%
Важко сказати	18,8%	18,3%	13,4%	17,5%

Віковий же розподіл відповідей на це запитання свідчить насамперед про те, що не лише люди старшого віку, а й молодь регіону критично оцінюють напрям розвитку подій в Україні: так, у віковій групі 18–29 років 72,5% респондентів обрали варіант “Справи в Україні зараз йдуть у неправильному напрямі”. Більш “оптимістично налаштованими” (але з величезним переважанням негативних оцінок) виявилися тільки представники вікової групи 30–39 років, серед яких цей варіант обрали 66,7% проти 15,2% тих, хто дивиться на розвиток справ в Україні схвально (див. табл. 12).

Таблиця 12

Оцінка напрямку руху справ в Україні (віковий розподіл)

Вік респондентів, років	На Вашу думку, справи в Україні зараз ідуть у правильному напрямку чи в неправильному?		
	У правильному напрямі	У неправильному напрямі	Важко відповісти
18–29	11,4%	72,5%	16,1%
30–39	15,2%	66,7%	18,1%
40–49	9,6%	74,5%	15,9%
50–59	8,0%	77,4%	14,6%
60+	3,7%	74,9%	21,4%
Загалом	9,5%	73,0%	17,5%

Не дивно, що за таких умов власного життя й уявлень про ситуацію в країні та її перспективи на найближче майбутнє поширюються зовнішньо-міграційні настрої, насамперед серед молоді. Із часом вони трансформуються у тверді наміри залишити батьківщину назавжди, тобто емігрувати. Тому в межах презентованого опитування мешканців обласних міст Півдня України також передбачалося встановити наявність еміграційних намірів у людей, а також, конкретніше, орієнтацій щодо бажаного для них напрямку від'їзду за кордон.

Результати опитування засвідчили, що сукупно понад половину (54,4%) мешканців регіону не проти емігрувати з України (хоча слід враховувати умову-обмежувач у формулюванні запропонованого запитання — “якби була така можливість”). Ще 8,2% вагалися з відповіддю, і це можна також

інтерпретувати як показник того, що люди замислюються над такою перспективою.

Віковий розподіл еміграційних настроїв респондентів переконливо засвідчив, що найбільше замислюються над від'їздом молоді люди та люди середнього віку (перші три вікові категорії) – ствердні відповіді на це запитання анкети перевищують 60%, а щодо прагнення залишитися на батьківщині – не досягають і 30%. Лише поміж людей віком за 50 (дві останні вікові категорії) спостерігається зворотна пропорція відповідей.

Зрозуміло, що люди віком від 18 до 50 років є основою демоекономічного потенціалу будь-якої країни. Тому така очевидна поширеність серед них еміграційних настроїв, тим паче на тлі, м'яко кажучи, не надто оптимістичного бачення як власного майбутнього, так і майбутнього країни, є серйозним викликом для економічних та демографічних перспектив української держави (віковий розподіл відповідей подано у табл. 13).

Таблиця 13

Еміграційні настрої/наміри (віковий розподіл)

Вік респондентів, років	Якби сьогодні у Вас була така можливість, чи хотіли б Ви виїхати на постійне місце проживання до іншої країни?		
	Так	Ні	Важко відповісти
18–29	63,1%	26,2%	10,7%
30–39	64,3%	26,3%	9,4%
40–49	63,9%	29,7%	6,4%
50–59	43,8%	47,4%	8,8%
60+	38,5%	55,1%	6,4%
Загалом	54,4%	37,4%	8,2%

У розрізі окремих міст Півдня України виявляється, що найбільш налаштованими на від'їзд є миколаївці (60,1%), далі йдуть херсонці (54,8%) та одесити (51,5%). Дещо оптимістичніша ситуація з еміграційними настроями серед одеситів може пояснюватися вищим рівнем життя в цьому місті порівняно з Миколаєвом чи Херсоном. Одначе скрізь, по всіх містах Півдня України показники еміграційних настроїв та намірів людей все одно перевищують 50-відсотковий рубіж (регіональний розподіл відповідей на запитання “Якби сьогодні у Вас була така можливість, чи хотіли б Ви виїхати на постійне місце проживання до іншої країни?” наведено в табл. 14).

Що стосується напряму можливої еміграції (тобто міграційної орієнтації), очевидно переважає, навіть домінує західний вектор (Північна Америка – 28,8%, країни Західної Європи – 20,9%, країни Центральної та Східної Європи – 20,5%; у сукупності – 70,2%) порівняно з євразійським вектором (Росія та інші країни СНД, на які в сукупності припадає 20,3%; причому власне Російська Федерація одержує менше “голосів” респондентів, ніж варіант “Інші країни СНД”).

Очевидно, що ключовим чинником таких зовнішньоміграційних орієнтацій є стійкість асоціювання у нинішнього покоління українців країн “колективного Заходу” із високими стандартами рівня життя, сучасними бла-

гами цивілізації, правами людини та соціальними можливостями для себе і для своїх нащадків.

Таблиця 14

**Еміграційні настрої / наміри респондентів
(розподіл по окремих містах та регіону в цілому)**

Територіальні одиниці	Якби сьогодні у Вас була така можливість, чи хотіли б Ви виїхати на постійне місце проживання до іншої країни?		
	Так	Ні	Важко відповісти
Миколаїв	60,1%	31,5%	8,5%
Одеса	51,5%	40,1%	8,1%
Херсон	54,8%	36,9%	8,3%
У цілому по регіону	54,4%	37,2%	8,2%

Віковий розподіл свідчить (і це доволі передбачувано за сучасних умов), що найбільшу популярність має не просто “західний вектор” потенційної еміграції, а його “американсько-канадський” варіант. Зокрема, респонденти молодшої вікової категорії однозначно віддають перевагу США та Канаді (37%). Далі розташовуються країни Західної Європи, на які припадає 20,2%, а до країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) мають прихильність 21,8% респондентів, що в сукупності трохи перевищує 40%. Так само і представники найстаршої вікової категорії (люди віком 60+), які, здавалося б, традиційно більш-менш позитивно ставляться до Росії або до СНД, все одно віддають перевагу “західному векторові”: він набирає прихильність більш ніж 40% респондентів цієї вікової категорії проти третини (у сукупності) тих, хто налаштований на ймовірний виїзд саме до Росії та/або до інших країн СНД. Хоча власне варіант “Росія (РФ)” у цій віковій категорії, звісно, набирає більшу, ніж серед інших, кількість голосів — 22,8% (для порівняння: Росію як країну можливого еміграційного вибору обрали 10,3% респондентів віком 50–59 років і лише 3,4% молоді віком 18–29 років). Подібна картина еміграційних орієнтацій спостерігається й серед інших вікових категорій респондентів (віковий розподіл відповідей відображено в табл. 15).

У контексті співвідношення відповідей респондентів по окремих містах Південного регіону України відзначимо, що варіант “США, Канада” як напрям можливого від’їзду за кордон набирає відносну більшість по всіх містах регіону. Більше за інших налаштовані на цей варіант одесити (31,6% проти 28,8% по Миколаєву та по Херсону); друге місце для одеситів та миколаївців посів варіант “Країни Західної Європи”, а для херсонців на другому місці виявився варіант “Країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ)”. З іншого боку, прихильників варіантів “Росія (РФ)” та “Інші країни СНД” більше виявилось у Херсоні (у сукупності 26,6%); власне “на Росію” як на можливу країну переїзду більше налаштовані одесити (10,8% проти 8,5% херсонців та 6,1% миколаївців), а окремий варіант “Інші країни СНД” більше обирали херсонці (18,1% проти 10% одеситів та 9,8% миколаївців). Розподіл відповідей респондентів на запитання “Якщо у Вас є наміри виїхати на постійне місце проживання до іншої країни, то куди саме?”, які фіксують

більш-менш кристалізовані еміграційні орієнтації, по регіону в цілому та по окремих містах наведено в таблиці 16.

Таблиця 15

Еміграційні орієнтації респондентів (віковий розподіл)*

Вік респондентів, років	Якби сьогодні у Вас була така можливість, чи хотіли б Ви виїхати на постійне місце проживання до іншої країни?						
	Росія (РФ), %	Інші країни СНД, %	Країни ЦСЄ, %	Країни Західної Європи, %	США, Канада, %	Інші країни, %	Важко відповісти, %
18–29	3,4	7,6	21,8	20,2	37,0	3,4	6,6
30–39	8,6	14,1	24,2	21,9	25,0	3,9	2,3
40–49	4,4	10,6	25,7	19,5	28,3	3,5	8,0
50–59	10,3	14,7	17,6	11,8	35,3	7,4	2,9
60+	22,8	11,4	7,6	30,4	17,6	5,1	5,1

* У цьому разі респонденти могли обирати більш як один варіант відповіді.

Таблиця 16

Еміграційні орієнтації респондентів (розподіл по окремих містах та регіону в цілому)*

Територіальні одиниці	Якщо у Вас є наміри виїхати на постійне місце проживання до іншої країни, то куди саме?						
	Росія (РФ)	Інші країни СНД	Країни ЦСЄ	Країни Західної Європи	США, Канада	Інші країни	Важко відповісти
Миколаїв	6,1%	9,8%	22,7%	24,5%	28,8%	2,5%	5,5%
Одеса	10,8%	10,0%	16,8%	20,8%	31,6%	4,8%	5,2%
Херсон	8,5%	18,1%	26,6%	14,9%	21,3%	6,4%	4,3%
В цілому по регіону	8,8%	11,5%	20,5%	20,9%	28,8%	4,3%	5,2%

* У цьому разі респонденти могли обирати більш як один варіант відповіді.

При аналізі одержаної картини еміграційних орієнтацій мешканців Півдня України варто враховувати, мабуть, і той факт, що більшість респондентів (61,9%) відзначили наявність у них родичів, друзів, знайомих, які вже емігрували з України, з яких, відповідно, до Росії – 19,8%, до інших країн СНД – 10,5%, до країн Східної та Центральної Європи – 21,9%, до країн Західної Європи – 18,8%, до США або Канади – 24%, до інших країн – 3,3%; не змогли визначитися з цього запитання ще 1,7% респондентів. Зрозуміло, що наявність когось “зі своїх”, успішно влаштованих за кордоном, знову-таки, у країнах, які асоціюються з високим рівнем та стандартами життя, може відіграти роль додаткового аргументу на користь еміграційного ва-

ріанта, над яким замислюються в сім'ї респондента. Розподіл відповідей респондентів на запитання “Куди саме емігрували Ваші знайомі, друзі або родичі?” по регіону в цілому та по окремих містах показано в таблиці 17.

Таблиця 17

Розподіл відповідей щодо родичів, друзів, знайомих, які емігрували з України (по окремих містах та регіону в цілому)*

Територіальні одиниці	Куди саме емігрували Ваші знайомі, друзі або родичі?						
	Росія (РФ)	Інші країни СНД	Країни ЦСЄ	Країни Західної Європи	США, Канада	Інші країни	Важко відповісти
Миколаїв	24,6%	10,9%	26,3%	20,6%	14,3%	1,7%	1,7%
Одеса	19,7%	11,4%	17,4%	16,7%	29,5%	3,5%	1,8%
Херсон	11,6%	6,3%	32,6%	24,2%	18,9%	5,3%	1,1%
В цілому по регіону	19,8%	10,5%	21,9%	18,8%	24,0%	3,3%	1,7%

* У цьому разі респонденти могли обирати більш як один варіант відповіді.

Висновки

Загалом отримані під час презентованого опитування мешканців трьох обласних центрів Півдня України (Одеса, Миколаїв, Херсон) результати дають підстави для таких висновків:

- а) респонденти оцінюють економічне становище власної сім'ї та її фінансові можливості здебільшого у категоріях обмежень (депривацій), що належать до дискурсу сучасної теорії бідності, що виявилося особливо характерним для жителів Херсона, але не набагато кращими були й самооцінки одеситів та миколаївців;
- б) респонденти продемонстрували відсутність впевненості у завтрашньому дні, песимістичний погляд на можливості покращення економічної ситуації в країні та дуже критичне ставлення до динаміки стану справ в Україні в цілому (на осінь 2018 року);
- в) на тлі відзначених самооцінок та уявлень виявлено поширеність еміграційних настроїв та орієнтування респондентів, особливо молодшої вікової групи (“пальму першості” тут тримають миколаївці), на від'їзд до тих зарубіжних країн, які перевершують сучасну Україну саме за параметрами рівня/якості життя.

Ясна річ, аби цивілізована людина ХХІ століття могла сказати, що вона має належний рівень та якість життя, “живе гідно” або ж належить до середнього класу, з оптимізмом чи принаймні без тривоги дивиться в найближче майбутнє своєї сім'ї та своєї країни, в неї має бути такий рівень доходів, який би задовольняв відповідні потреби, наприклад, у повноцінному раціоні харчування для себе та своєї сім'ї, в якісному дозвіллі, в подорожах світом, у доступі до інформації та культурних цінностей тощо.

Власне цього самопочуття українцям явно бракує, адже повсякденне життя значної кількості з них ґрунтується на “моделі виживання”. Тож не дивно, що на цьому тлі має місце поширеність налаштування не просто на вже традиційне для України “заробітчанство”, а й на від’їзд за кордон на постійне місце проживання у пошуках кращої долі у тих країнах, що належать у масовій свідомості до категорії “благополучних”, “цивілізованих”, “безпечних”.

На нашу думку, виявлений стан масової свідомості мешканців обласних центрів, які представляють Південний регіон України з його історичною специфікою та наявним потенціалом, не може не насторожувати. Адже йдеться про ставлення людей не просто до території свого проживання, але до країни, держави, що нині перебувають на складному етапі своєї історії й тому потребують, як мінімум, довіри з боку своїх громадян, якщо не соціальної мобілізації. Причому у випадку з еміграційними настроями справа полягає не лише у втраті людського та інтелектуального капіталу; йдеться про втрату патріотичних настанов, а часто-густо й національної самоідентифікації сучасних українців, що є особливо небезпечним.

Саме тому поширення зневіри, розчарування, соціальної апатії серед населення варто кваліфікувати не просто як суттєву перешкоду на шляху подальшого розвитку України, а й як загрозу її соціальній та національній безпеці й, зокрема, безпеці даного регіону країни, що має одночасно соціально-економічний, демографічний та ментальний виміри.

Насамкінець зауважимо, що отримані під час опитування результати варто використовувати як індикатори соціальної безпеки функціонування регіонального соціуму. Це є особливо актуальним з огляду на геополітичні виклики та загрози, з якими зараз стикається Україна, в тому числі Причорноморський регіон, що має й матиме для України стратегічне значення.

Джерела

Балакірева, О. М., Дмитрук, Д. А. (2016). Оцінка соціально-політичної ситуації наприкінці 2016 року. *Український соціум*, 4, 101–133.

Бідність в Україні — від 2% до 65% (s.a.). Одержано з: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/08/130819_poverty_ukraine_az

Доброва, Т. Г. (2018) Бідність працюючого населення як індикатор соціально-економічного стану суспільства. *Економіка та суспільство*, 14, 686–694. Одержано з: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/97.pdf

Поїхати чи залишитися: скільки українців хочуть жити за кордоном (s.a.). Одержано з: <https://www.slovoidilo.ua/2018/03/16/infografika/suspilstvo/poixaty-chy-zalyshytysya-skilky-ukrayincziv-xochut-zhyty-kordonom>

Попова, І. (1999). Буденна свідомість у перехідному суспільстві: симптоми кризи. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 5–22.

Самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2019 року) : статистичний збірник (2019). Київ.

Українське суспільство: міграційний вимір: [національна доповідь] (2018). Київ.

Шульга, М. О. (2011). *Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні*. Київ: ТОВ “Друкарня “Бізнесполіграф”.

Шульга, М. (2018). *Збій соціальної матриці*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Одержано 20.01.2020

References

- Balakireva, O. M., Dmytruk, D. A. (2016). Assessment of the socio-political situation at the end of 2016. [In Ukrainian] Ukrainian society. 4, 101–133. [= Балакірева, Дмитрук, 2016]
- Poverty in Ukraine – from 2% to 65%. (s.a.) [In Ukrainian] Retrieved from: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/08/130819_poverty_ukraine_az. [=Бідність s.a.]
- Dobrova, T. G. (2018). Poverty of the working population as an indicator of the socio-economic status of society. [In Ukrainian] Economics and Society, 14, 686–94. Retrieved from: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_eng/97.pdf. [=Доброва 2018]
- To go or to stay: how many Ukrainians want to live abroad (s.a.). [In Ukrainian] Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2018/03/16/infografika/suspilstvo/poyixaty-chy-zalyshytysya-skilky-ukrayincziv-xochut-zhyty-kordonom>. [=Поїхати s.a.]
- Popova, I. (1999). Everyday consciousness in a transitional society: symptoms of crisis. [In Ukrainian] Sociology: theory, methods, marketing. 1, 5–22. [= Попова 1999]
- Household self-assessment of income level (according to January 2019 Household Survey): a statistical summary (2019). [In Ukrainian] Kyiv. [= Самооцінка 2019]
- Ukrainian Society: A Migration Dimension : [national report] (2018). [In Ukrainian] Retrieved from: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Libanova_migration_report_19.12.2018.pdf. [=Українське суспільство 2018]
- Schulga, M.A. (2011). Drift to the roadside. Twenty years of social change in Ukraine. [In Ukrainian] Kyiv: Business Printing House LLC. [= Шульга 2011]
- Schulga, M. (2018). Social Matrix Failure. [In Ukrainian] Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [= Шульга 2018]

Received 20.01.2020

**БОГДАН БОНДАРЕЦЬ, ЛАРИСА БРОННІКОВА, АРТУР ФЕСЕНКО,
ВІКТОРІЯ ЧОРНА**

Демоекономічна ситуація на Півдні України крізь призму самооцінок та настроїв мешканців обласних центрів

У статті викладено результати анкетного опитування мешканців обласних центрів Півдня України (Одеса, Миколаїв, Херсон), що стосувалося самооцінки респондентами рівня життя власних родин, перспектив його поліпшення та можливого пошуку кращої долі за кордоном. За результатами опитування виявлено, що значна частина опитуваних оцінюють економічне становище та фінансові можливості власних сімей доволі критично, вказуючи на обмеження чи неможливість достатньою мірою задовольняти ті потреби, вартість яких перевищує рівень поточних найнеобхідніших витрат. Понад те, вони здебільшого не бачать і перспектив покращення економічної ситуації в Україні найближчим часом, не мають впевненості у завтрашньому дні й тому досить стримано оцінюють перспективи поліпшення власного економічного становища. Опитування також показало значну поширеність еміграційних настроїв серед мешканців Півдня України: більшість як половина респондентів замислюються над варіантом переїзду на постійне місце проживання до країн “західного світу”, що асоціюються у масовій свідомості сучасних українців із заможністю, високими стандартами оплати праці, стабільністю та життєвими перспективами.

Ключові слова: Південь України, самооцінка, економічне неблагополуччя, економічне становище, бідність, еміграційні настрої, еміграційні наміри, еміграційні орієнтації

БОГДАН БОНДАРЕЦЬ, ЛАРИСА БРОННИКОВА, АРТУР ФЕСЕНКО, ВИКТОРИЯ ЧЕРНАЯ

Демоэкономическая ситуация на Юге Украины сквозь призму самооценок и настроений жителей областных центров

В статье изложены результаты анкетного опроса жителей областных центров Юга Украины (Одесса, Николаев, Херсон), касавшиеся самооценки респондентами уровня жизни собственных семей, перспектив его улучшения и возможного поиска лучшей доли за границей. По результатам опроса выявлено, что значительная часть опрошенных оценивают экономическое положение и финансовые возможности собственных семей весьма критично, указывая на ограничения или невозможность в достаточной мере удовлетворять те потребности, стоимость которых превышает уровень самых необходимых текущих затрат. Более того, они преимущественно не видят и перспектив улучшения экономической ситуации в Украине в ближайшее время, не уверены в завтрашнем дне и поэтому довольно сдержанно оценивают перспективы улучшения собственного экономического положения. Опрос также показал значительную распространенность эмиграционных настроений среди жителей Юга Украины: более половины респондентов задумываются над вариантом переезда на постоянное местожительство в страны “западного мира”, которые ассоциируются в массовом сознании современных украинцев с обеспеченностью, высокими стандартами оплаты труда, стабильностью и жизненными перспективами.

Ключевые слова: Юг Украины, самооценка, экономическое неблагополучие, экономическое положение, бедность, эмиграционные настроения, эмиграционные намерения, эмиграционные ориентации

BOGDAN BONDARETS, LARISA BRONNIKOVA, VICTORIA CHORNA, ARTHUR FESENKO

Demo-economic situation in Southern Ukraine through the regional centers residents' self-evaluation and attitudes prism

The article presents the results of a questionnaire survey of the Southern Ukraine (Odessa, Mykolaiv, Kherson) regional centers' residents — concerning self-esteem of their families welfare standards, their prospects about its improvement, and possible search for a better fate abroad. This research was carried out within the research project “Effective functioning and development of the regional socio-cultural environment in the context of decentralization as a pledge of Ukraine national security” (scientific project manager — Head of Sociology Sociological Cathedra of Petro Mohyla National University Iryna Meizys, timeframes for project implementation — 2017–2019). The survey revealed that a significant proportion of respondents assess their families' economic status and financial capabilities as critical, pointing to the limited or inability to sufficiently meet those needs that exceed current running costs. The results of the survey make it possible to evaluate the material status of regional centers residents (in a bigger or lesser extent) in the terminology of the scientific discourse of poverty by means of the categories “subjective poverty”, “relative poverty” and “deprivation” (restriction or complete deprivation). Moreover, for the most part, our respondents do not see any prospects for improving the economic situation in Ukraine in the near future: they don't have confidence in the future, and therefore have a rather low estimate of the prospects for improving their own economic situation. The poll also showed the widespread emigration of the Southern Ukraine residents: more than half of respondents said that they were thinking about moving to a permanent place of residence in the “Western world”, that is associated in the mass consciousness of modern Ukrainians with wealth, high standards of pay, stability and prospects. In all cities of southern Ukraine, respondents' emigration / intentions still exceed the 50

percent limit. The results of the survey should also be used as indicators of social security for the functioning of the regional society. This is particularly relevant given the geopolitical challenges and threats that Ukraine is currently facing, including the Black Sea region, which is a region of strategic importance for Ukraine.

Keywords: *Southern Ukraine, self-evaluation, economic disadvantage, economic conditions, poverty, emigration moods, emigration intentions, emigration orientations*